

УДК 378.001.76(430):378.1.014.3(4)

СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ ФРН В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Мирослава Дужа-Задорожна

Національний університет “Львівська політехніка”
вул. Ст. Бандери, 12, 79013 Львів, Україна

Досліджено актуальну структуру системи вищої освіти ФРН, типи вищих навчальних закладів, їхні профілі та спеціалізації, проаналізовано тривалість базових та доповнювальних навчальних програм, види освітньо-кваліфікаційних рівнів, а також зміни, що відбуваються у сфері вищої освіти Німеччини у зв'язку з Болонським процесом. Визначено, що особливості та відмінності різних типів ВНЗ у процесі реалізації принципів побудови спільного європейського освітнього простору поступово нівелюються.

Ключові слова: європейський освітній простір, двоциклове навчання, доступне і післяступеневе навчання, ліцензування, акредитація, Європейська система перезарахування кредитів, магістерський ступінь, бакалаврський ступінь, освітньо-кваліфікаційний рівень.

Процеси європейської інтеграції охоплюють дедалі більшу сферу вищої школи України. Наша країна чітко визначила орієнтир на входження в освітній простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, наполегливо працює над практичним приєднанням до Болонського процесу [4, с. 5]. Все це зумовлює науково обґрунтовані підходи до підготовки спеціалістів нової генерації, що відповідають європейському стандарту. З огляду на це актуальним є дослідження систем вищої освіти в розвинених європейських країнах, зокрема у ФРН, оскільки вона належить до наймогутніших економічних націй та найстабільніших демократій світу саме завдяки своїй високопродуктивній освітній галузі. Зважаючи на те, що тепер відбувається ґрунтовне реформування більшості систем вищої школи з метою створення спільного європейського освітнього простору, темою нашого дослідження було вибрано аналіз змін у сфері вищої освіти Німеччини в контексті Болонського процесу.

Упродовж десяти років європейське освітнє співтовариство консолідується задля формування у перспективі загальноєвропейської системи вищої освіти, названої Зоною європейської вищої освіти, яка ґрунтується на спільності фундаментальних принципів функціонування.

Розглянемо головні принципи та завдання щодо досягнення більшої сумісності та порівняльності систем освіти. У рамках Болонського процесу було сформульовано шість ключових позицій:

1. Введення двоциклового навчання: доступеневого – для здобуття першого академічного ступеня з тривалістю навчання не менше 3-х і не більше 4-х років і післяступеневого, яке може передбачати здобуття ступеня магістра (один – два роки навчання після здобуття 1-го ступеня) і/або докторського ступеня (загальна тривалість навчання сім – вісім років).

2. Запровадження кредитної системи у всіх національних системах освіти для обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах. За основу приймають ECTS (Європейська система перезарахування кредитів) як нагромаджувальну систему, здатну працювати відповідно до концепції “навчання впродовж усього життя”.

3. Контроль якості освіти передбачає організацію акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися на тих знаннях, уміннях і навичках, які здобули випускники. Одночасно визначають стандарти транснаціональної освіти.

4. Суттєвий розвиток мобільності можливий лише за умови виконання попередніх пунктів, ставиться також питання про розширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом, зміну національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.

5. Забезпечення працевлаштування випускників передбачає, що знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на користь усієї Європи. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а для професійного визнання кваліфікацій планується використання Додатку до диплома, рекомендованого ЮНЕСКО.

6. Привабливість європейської системи освіти для студентів з інших регіонів світу буде забезпечена із введенням загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи нагромадження, легкодоступних кваліфікацій, що сприяє зростанню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти [6, с. 14].

Реалізація принципів побудови спільного європейського освітнього простору є непростим завданням для кожної з країн-учасниць Болонського процесу, оскільки національні системи освіти характеризуються різноманіттям профілів вищої освіти та ступенів, які присвоюють випускникам, які навчались за тими чи іншими університетськими програмами, а раптово відмовитись від усталених традицій не просто. Це стосується, зокрема, і системи вищої освіти ФРН [3, с. 7].

Для кращого розуміння змін, що відбуваються в освітній галузі Німеччини, розглянемо актуальну структуру системи вищої освіти ФРН, типи вищих навчальних закладів, їхні профілі та спеціалізації, тривалість навчальних програм, види освітньо-кваліфікаційних рівнів, а також зміни, що відбуваються внаслідок входження Німеччини у Болонський процес.

Згідно з Законом про вищу освіту ФРН (HRG–R108) головною метою навчання у ВНЗ є підготовка громадян до професійної діяльності у певній галузі та надання їм необхідних для цього фахових знань, навичок і методів відповідно до навчального напрямку у такому обсязі, щоб вони були здатні до наукової чи творчої праці та відповідальних дій у вільній, демократичній, соціальній правовій державі (HRG – §7). Відповідно до традиційного принципу єдності навчання та дослідження, який є обов'язковим для всіх ВНЗ, важливим завданням є також надання професійної кваліфікації у безпосередньому зв'язку з науковими дослідженнями та мистецьким розвитком [7, с. 4].

Сучасна система вищої освіти ФРН складається із 379 вищих навчальних закладів, які майже усі є у державному підпорядкуванні, та охоплює такі їх типи: університети та прирівняні до них ВНЗ (технічні вищі школи/технічні університети, педагогічні вищі школи, теологічні вищі школи та ін.); інститути прикладного мистецтва та музичні інститути; вищі фахові школи (зокрема управлінські вищі фахові школи).

До закладів вищої освіти зараховують державні та прирівняні до державних професійні академії. Згідно з міжнародною класифікацією в галузі освіти ISCED 148 фахових шкіл, фахові академії в Баварії та дво- або трирічні школи системи охорони здоров'я належать також до системи вищої освіти Німеччини.

Отже, статус університету мають 124 вищі навчальні заклади, в яких навчається приблизно 69%, у 202 вищих фахових школах – 29%, а у 53 музичних інститутах та інститутах прикладного мистецтва – 2% всіх студентів ФРН [8, с. 6].

З XIX століття до сьогодні панівне становище в інституційній академічній ієрархії системи вищої освіти ФРН посідають університети, що характеризуються своїм специфічним підходом до освітнього процесу та наукових досліджень [1, с. 15].

Окрім цих традиційних вищих навчальних закладів, статус університету мають технічні вищі школи та технічні університети, головним завданням яких є надання вищої освіти в галузі природничих та технічних наук. Прирівняними до університетів є також вищі теологічні та педагогічні школи, які пропонують студентам лише один навчальний напрямок. Щоправда, вони майже у всіх федеральних землях ввійшли до складу університетів чи були переформовані у вищі школи із ширшим спектром

навчальних напрямів. Загальною ознакою цієї групи закладів вищої освіти є їхнє традиційне право надавати ступені кандидата та доктора наук. Фундаментальні наукові дослідження та підготовка молодих учених особливим чином характеризують цей тип ВНЗ.

Вищі фахові школи було введено в систему вищої освіти ФРН у 1970 році як новий тип ВНЗ. Більш прикладна орієнтація навчання, коротші його терміни та триваліша виробнича практика в навчальний період відрізняють ці освітні заклади від університетів. Тут діє принцип семінарських занять, схожий на шкільний, особливу увагу приділяють практичним семестрам, які проходять за межами ВНЗ. Зв'язку з практикою досягають завдяки залученню викладацьких кадрів безпосередньо з виробництва. Частка недержавних вищих фахових шкіл (понад 60) із загальної кількості ВНЗ такого типу (202) є порівняно великою. Вони функціонують у тих правових умовах, що й державні, хоча відрізняються від них за обсягом, кількістю студентів та навчальними напрямами, що сприяє особливому фаховому та регіональному профілюванню деяких з них. Особливе місце посідають 29 вищих фахових шкіл державного управління, які готують держслужбовців і є у віданні федерації або окремої федеральної землі. Хоча організаційна структура вищої фахової школи відповідає університетській, проте науково-дослідна діяльність перебуває тут на нижчому рівні, тому статус цього типу ВНЗ не є рівноцінний університетським. Під час переходу на бакалаврсько/магістерське навчання наявні відмінності надалі усуватимуться [8, s. 141].

Різні типи навчальних закладів мають свої особливі профілі та спеціалізації. Тривалість базових, доповнювальних та поглиблених навчальних курсів, як і види освітньо-кваліфікаційних рівнів, також різноманітні, проте ці відмінності за умов Болонського процесу поступово нівелюються.

Для університетів Німеччини характерні такі фахові напрями, як мовознавство, культурологія, юриспруденція, економічні та суспільні науки, математика, медицина, спорт, природничі науки, лісництво, аграрні та інженерно-технічні науки. Ці групи спеціальностей пропонують загалом понад 8000 різноманітних навчальних курсів [9, s. 153].

Для кожного напрямку в університеті визначено порядок проведення іспитів та термін навчання, за який час можна здобути освіту, разом з випускними іспитами. Для фахових напрямів цей термін становить здебільшого 8–10 семестрів; навчання на медичному факультеті триває 6 років і 3 місяці. Фактичний час навчання в середньому на один–два роки довший. Це означає, що студенти закінчують університет лише через п'ять і більше років.

Вищі фахові школи пропонують передовсім такі напрями, як інженерно-технічні науки, економічні науки/економічне право, соціальне забезпечення, адміністративне управління, інформатика, дизайн, математика, інформаційне забезпечення та комунікації, охорона здоров'я. На фахових напрямках економіка, соціальне забезпечення та інженерні науки є спеціальні цільові навчальні програми для роботи за кордоном.

Для кожної спеціальності визначено порядок проведення іспитів та прийнятний термін навчання. Для фахових напрямів, які завершуються дипломом, цей термін становить здебільшого вісім семестрів, охоплюючи виробничі практики, але фактично час навчання на один-два семестри довший. Проте під час переходу на бакалаврсько/магістерське навчання у всіх типах ВНЗ загальний термін навчання для здобуття відповідного кваліфікаційного рівня стає однаковим [9, с. 159].

Згідно з рішенням Конференції міністрів освіти від жовтня 2004 року в державних професійних академіях також було акредитовано кваліфікаційний рівень бакалавра з терміном навчання щонайменше три роки.

Здобуття освіти в німецькому університеті традиційно завершується державними іспитами, захистом диплома з наданням першого академічного ступеня (наприклад, дипломований психолог) та захистом магістерської роботи з наданням магістерського ступеня (Magister Artium). Навчальна програма для дипломованого спеціаліста концентрується на вивченні однієї певної спеціальності, а магістри мають можливість здобути декілька фахів (здебільшого це один основний і два другорядні або два основні).

Зі змінами у Законі про вищу освіту ФРН від 1998 як університети, так і вищі фахові школи Німеччини одержали право надавати ступінь бакалавра (Bachelor) чи магістра (Master) незалежно від їх кооперації з іноземними ВНЗ. Ця нова система кваліфікаційних рівнів повинна до 2010 року повністю замінити традиційну німецьку систему. У 2005 році 26,3% усіх навчальних програм у ВНЗ Німеччини реалізувалось за цим новим принципом. У зимовому семестрі 2006/07 н.р. було запропоновано вже 3075 програм, що ведуть до ступеня бакалавра, і 2113 програм підготовки магістрів, що відповідало загальній кількості навчальних програм 11492 (охоплюючи 2775 програм, що ведуть до державного іспиту і 162 програми підвищення кваліфікації), 45% всіх навчальних програм німецьких ВНЗ. У вересні 2006 року було акредитовано 33% запропонованих програм двоциклового доступного і післяступеневого навчання [8, с. 9].

Навчальні програми бакалаврського рівня ознайомлюють студентів з основами наукових знань, методами досліджень, надають професійно зорієнтовані кваліфікації та завершуються одержанням ступеня бакалавра. Навчальні програми магістерського рівня бувають двох типів: більш зорієнтовані на наукові дослідження та більш прикладного плану. Вони

передбачають якісно вищий професійний рівень вищої освіти й здобуття магістерського ступеня, незалежно від того, за якою програмою відбувалось навчання.

Бакалаврський ступінь відповідає головно рівню дипломованого спеціаліста вищої фахової школи, магістерський навчально-кваліфікаційний рівень (Mastergrad) надає ті самі повноваження, що й традиційний університетський диплом або магістерський ступінь (Magisterabschluss). Сьогодні в Німеччині є такі академічні ступені:

- бакалавр мистецтв (Bachelor of Arts (B.A.);
- бакалавр наук (Bachelor of Science (B.Sc.);
- бакалавр інженерно-технічних наук (Bachelor of Engineering (B.Eng.);
- бакалавр права (Bachelor of Laws (LL.B.);
- магістр мистецтв (Master of Arts (M.A.);
- магістр наук (Master of Science (M.Sc.);
- магістр інженерно-технічних наук (Master of Engineering (M.Eng.);
- магістр права (Master of Laws (LL.M.) [8, с. 169].

До офіційного документа про здобуту кваліфікацію незалежно від рівня освіти видається додаток до диплома (Diploma Supplement) переважно англійською мовою, де описано рівень, контекст, зміст та статус навчання, яке успішно завершив власник диплома. Додаток базується на моделі, розробленій Європейською Комісією, Радою Європи та UNESCO/CEPES, і покращує міжнародну прозорість та професійне визнання кваліфікації [2, с. 19].

Певні фахові напрями, які готують спеціалістів для таких галузей, як медицина, ветеринарія, фармація, харчова промисловість, юриспруденція, освіта, що викликають особливий інтерес у громадськості, передбачають складання державних іспитів, на яких обов'язково присутні представники державних екзаменаційних відомств. Зазначимо, що юристи та педагоги після першого державного іспиту проходять випробувальну практику, яка завершується другим державним екзаменом, і лише тоді мають право працювати за відповідною професією. Педагогічні кадри здобувають такі міжнародні академічні ступені:

- бакалавр педагогіки (Bachelor of Education (B.Ed.);
- магістр педагогіки (Master of Education (M.Ed.).

Деякі університети на підставі домовленості з іншими іноземними навчальними закладами надають до німецького навчально-кваліфікаційного рівня додатково ще й іноземний (подвійний диплом та Joint Degree).

Визнання освіти і дипломів ФРН є передумовою для створення відкритої європейської зони освіти і підготовки, де студенти і викладачі можуть переміщатися без перешкод. Тому в німецьких вищих навчальних

зкладах було запроваджено Європейську систему перезарахування кредитів (ECTS) як засіб покращення визнання освіти для навчання за кордоном.

ECTS надає необхідний інструментарій для того, щоб гарантувати прозорість, збудувати мости між навчальними закладами і розширити можливості вибору для студентів. Система сприяє полегшенню визнання навчальних досягнень студентів закладами вищої освіти шляхом використання загальнозрозумілої системи оцінювання – кредити й оцінки. Вона є засобом підвищення мобільності студентів щодо переходу з однієї навчальної програми на іншу, охоплюючи програми післядипломної освіти. Із введенням ECTS в Німеччині було поставлено таку вимогу: навчальне навантаження має містити 50% і більше самостійної роботи студента [6, с. 38; 2, с. 3].

Для побудови єдиного освітнього простору замало формального запровадження принципів освіти. Потрібні прозорі та зрозумілі всім методології контролю її якості. Обов'язковою вважається наявність внутрішніх та зовнішніх державних і громадських систем контролю якості освіти, передусім ліцензування або акредитація, які в Німеччині введено ще у 1998 році, проте вони постійно вдосконалюються. До цієї праці залучають іноземних експертів, що позитивно впливає на якість підготовки фахівців і на конкурентоспроможність системи вищої освіти Німеччини. Згідно з принципами автономії навчальних закладів, первинна відповідальність за якість вищої освіти лежить на кожному окремому навчальному закладі, так забезпечується можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках [6, с. 39].

У програмі Європейського Союзу SOKRATES поставлено вимогу щодо мобільності студентів та професорсько-викладацького складу. В Німеччині відповідальною за надання стипендій німецьким студентам, які мають бажання навчатись певний час за кордоном, є Німецька академічна служба обміну (DAAD). Передумовою для отримання такої стипендії є підписання угоди німецького ВНЗ з відповідним іноземним і зобов'язання щодо гарантії повного визнання наданих за кордоном освітніх послуг та одержаних результатів успішності.

Аналізуючи зміни, які відбуваються у вищій школі ФРН в рамках Болонського процесу, робимо висновок, що сучасна система вищої освіти Німеччини ставить за мету створення умов, за яких більша кількість громадян, скориставшись усіма цінностями і здобутками не лише національної, а й інших європейських систем освіти, науки і культури, зможе бути мобільною на європейському ринку праці.

Головним завданням цих змін є “Створення Простору вищої освіти Європи” у поєднанні із “Простором Європейських наукових досліджень”, що забезпечить фундамент для створення “Європи знань”. Ідея спільного

розвитку науки та вищої освіти, органічного використання науки як бази забезпечення високої якості вищої освіти наявна на всіх напрямках діяльності, що оголошені в Болонській декларації. Метою такої взаємодії є збереження культурного та лінгвістичного багатства Європи, яке базується на успадкованій різноманітності традицій та сприяння потенціалу інновацій, соціальному і економічному розвитку внаслідок зміцнення співробітництва між європейськими вищими навчальними закладами [4, с. 8].

1. *Абашикіна Н. В.* Розвиток професійної освіти в Німеччині (кінець XIX-XX століть): Автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. К., 1999.
2. Впровадження ECTS в українських університетах: Методичні матеріали. Львів, 2006.
3. *Журавський В. С., Згуровський М. З.* Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. К., 2003.
4. *Кремень В. Г.* Болонський процес: зближення, а не уніфікація //Дзеркало тижня. 2003. 13-19 груд.
5. *Степко М. Ф., Болюбаши Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В. та ін.* Болонський процес у фактах і документах. Тернопіль, 2003.
6. *Степко М. Ф., Болюбаши Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко та ін.* (За ред. В. Г. Кременя) Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003–2004 рр.). Тернопіль, 2004.
7. Hochschulrahmengesetz vom 12. April 2007 (BGBl. IS.506). Bonn: Dokumentations-und Bildungsinformationsdienst, 2007.
8. Sekretariat der ständigen Konferenz der Kultusminister der Länder in der Bundesrepublik Deutschland. Bologna-Prozess Nationaler Bericht 2005 bis 2007 für Deutschland von KMK und BMBF, 2007.
9. *Thomas Eckhardt.* Das Bildungswesen in der Bundesrepublik Deutschland 2005. Darstellung der Kompetenzen und Strukturen sowie der bildungspolitischen Entwicklungen für den Informationsaustausch in Europa. Bonn: Dokumentations-und Bildungsinformationsdienst / Deutsche EURYDICE-Informationsstelle der Länder im Sekretariat der Kultusministerkonferenz, 2007.

HIGHER EDUCATION SYSTEM OF THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY IN THE CONTEXT OF BOLOGNA PROCESS**Myroslava Duzha-Zadorozhna***'L'viv Polytekhnika' National University
St. Bandera Str., 12, UA – 79013 L'viv, Ukraine*

The article researches the actual structure of the higher education system in the Federal Republic of Germany, the types of educational establishments, their profiles and specialization. It analyses the regular and additional curricula running terms, the types of educational-qualifying levels, as well as the changes, taking place in the sphere of German higher education in connection with Bologna Process. It defines that the peculiarities and differences of various higher school institutions in realising the principles of the common European Higher Education are gradually disappearing.

Key words: European education space, two-cycle study, pre-stage and post-stage study, licensing, accreditation, European system of the credits' recounting, Master's degree, Bachelor's degree, education-qualification level.

СИСТЕМА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ФРГ В КОНТЕКСТЕ БОЛОНСКОГО ПРОЦЕССА**Мирослава Дужа-Задорожная***Национальный университет "Львовский политехнический"
ул. Ст. Бандеры, 12, 79013 Львов, Украина*

Исследована актуальная структура системы высшего образования ФРГ, типы высших учебных заведений, их профили и специализации; проанализировано длительность базовых и дополнительных программ, виды образовательно-квалификационных уровней, а также изменения, которые происходят в сфере высшего образования Германии в связи с Болонским процессом. Определено, что особенности и отличие разных типов ВУЗов в процессе реализации принципов построения общего европейского образовательного пространства постепенно нивелируется.

Ключевые слова: европейское образовательное пространство, двухцикличное обучение, двухступенчатое и послеступенчатое обучение, лицензирование, аккредитация, Европейская система перезачета кредитов, магистерская степень, бакалаврская степень, образовательно-квалификационный уровень.

Стаття надійшла до редколегії 11.06.2008

Прийнята до друку 09.10.2008